

Расап Босанске Крајине 1683-1699

Послије турског пораза под Бечом (1683) заталаса се сав народ српски. У Крајини се доделило то исто. Кад у рат уђоше идуће године Млеци, ускочки сердари и пра-Бослаеви калуђери покренуше народ на себу у млечку Далмацију. Стојан Јанковић и други са ускочким четама упадали су у Крајину и изводили народ. Послије се побуни Лика и Турци бише истиснути из ње. Сеоба је узимала све већи мањак, док Крајина готово сасвим не опусти, од лијеве обале Врбаса на

запад. Села која су остала на својим огњиштима могу се лако изнаћи, јер су таква села доцније порбаћена (укмећена) а нека су остала до краја слободна као Ратково. Овдје спада Тимар, Ратково, Црљени, Медна и Тријебово и можда још које село. Од свих ових села само су Црљени примили ислам.

Сасејим је природно да су самим овим актом пристајања уз непријатеља престали да важе сви бераги глашских кнезова и влашчких војничких села. Приче о изгубљеним или изгорелим тапијама односе се на ове берате, док Влах није имао на што добити тапије нити је имао својине него уживао земљу цареву. Овдје је траг и оној Кондића невјери, која је записана на задарским вратима по биљешци Петра Коџића. Кондићи су и можда још неке ратковачке породице остали на својим огњиштима, нису се изневјерили цару и сачували војничке привилегије и за оне, који су се повратили или на ново у село доселили.

Истовремено у Босну а нарочито у Крајину дошао је огроман талас мусиманских изbjеглица из Далмације, Хреатске, Славоније и Угарске. Кад се узме да је 1577 године по подацима аустричке обавјештајне службе било 45-50000 турских бораца на

њима било врло много спахија, који су се нормално множили, дà су се у варошким центрима у богатој земљи развили снажно занати и трговина, онда је избеглица само у Босну било два или три пута више него дотадашњих муслимана у Босни. Јосим тога нико од муслимана није смио дочекати аустријску војску, јер је требало или се покрштавати или гинути. Аустрија у вјерским стварима није била либерална као раније московски цар Иван IV. Васиљевић назван Грозни.

Да се непосредно у том лому није јавила кута, Крајина би постала потпуно мусиманска. Онако је помрла већина избеглица и један дио старог мусиманског становништва. Како је раније хришћанско становништво избегло, није било тешко насељити мусимане избеглице. Ово насељавање мора да је била регуларна колонизација коју су очевидно проводили саме избеглице, јер је на свима пустим земљиштима проведен систем урбаријалних села, каква су била по панонској равници. У овај тип насеља спадају сва мусиманска насеља између Уне и Врбаса, изузев она која су настала од подграђа утврђених градоха. Приједор, Кулен Вакуф, Петровац и Стари Мајдан постали су у тој вријеме. Ова насеља пре-

лазе и на простор између Врбаса и Дрине, где је настао велики број мусиманских насеља, а од градова су тада постали Прњавор и Грачачац. Овдје су насељеници из Славоније и Угарске и у тим насеобинама развило се врло јако војарство, које су ови досељеници очевидно и донијели. Многи називи врста воћа пожегача, савка, маџарка, кањишка јабука указују на Славонију и јужну Угарску. И западне крајеве према Далмацији запљуснуо је талас изbjеглица из Далмације. Тада су постали: Требиње, Столац и Љубушац. Долину Босне, коју је опљачкао Савојски 1697 и одвео већину хришћанског становништва, населили су ови мусимани насељеници најдубље нарочито у Високо и Сарајево. Све су старе мусиманске насеобине тада знатно појачане, градови су добили већи замах и занати су оживјели, јер је мусиман јачи потрошач трговачке и занатске робе него православни и католици. Одатле и она бројаница: „Тешко влаху сиромаху (који нема стоке) и гурчину који паре нема“.

Ови насељеници донијели су у Босну нова схватања, нове појмове и друкчији поредак из оних крајева, где су живјели 150 година. Или од њих директно или под њиховим утицајем створена је нова мусиманска властела, са свима атрибутима угарско-

хрватске властеле изузевши јоно, што се косило са исламом. И кад се говори о мусиманској властели у Босни, то су само ови Унђуровци, а никако турске спахије — бератлије. Ови бегови узели су своје бегоњске и капетанске титуле самовласно, а исто тако су присвојили и земље самовласно.

У Крајини су само Беширевићи, Бадњевићи и Церићи били од раније и били су градски диздари, дакле пјешачки официри директно плаћени готовим новцем. Сви остали су листом Унђуровци као: Куленовићи, Џинићи, Градашчевићи и т. д. Ови градски диздари узели су титулу капетана по узору на граничарске капетане и потпуно самовласно титулу бег, која је у Турском припадала најмање санџакбеговима и командантима спахијске коњице, алајбезима. У Турском је титулу капетана (капудан) носио само адмирал турске флоте и нико више. Ови присвојени називи проширили су се послије и даље у Босну, али само у титулама, док је турски имовински поредак остао по старом. Имајући у рукама утврђене градове и њихове посаде јови су диздари присвојили све напуштене земље, на које се нису населили мусимани сељаци и постали читлуксахије. Да је централна власт била јака као прије,

ред би послије рата био повраћен. Али је централна власт била не само слаба него и изгубила ауторитет на граници царства.

Под утицајем пораза, доласка мусиманских избеглица и издаје хришћана војника (и католички власи су избегли у млетачку Далмацију и борили се на млетачкој страни, а саси нису никад и ни у ком случају селили осим ако их је ко одвео силом) дигла се хајка на хришћане војнике. Како се мусимани нису хтјели насељавати у планине, а ови су им војници били потребни, почeo је по аустријском примјеру притисак на њих да пређу на ислам. Та акција успјела је у простору између Врбаса и Дрине где се одржавало врло мало хришћанских војничких села. Црногорска истрага потурица је реакција на ову акцију. Колико ми знамо, с лијеве обале Врбаса има само село Црљени које је примило тада ислам, а можда има још које у срезовима санском, кључком и мркоњићком, што није тешко утврдити, јер се балије познају по ношњи. Узгред да утврдимо да су овај турски назив обим конвертитима дали варошки мусимани а не православни или католици. Насеља ових поисламљених брђана разликују се од осталих мусиманских насеља и лако их је познати, јер ограђују зирате као право-

вослаени и католици, али само жиокама (баскијама, врљикама), јер не држе свиња па им гушћа ограда није потребна. Често су се ови планинци спуштали и у жупу, кад је ова опустила. Типичан случај ове врсте престајања долина Спрече између Тузле и Добоја.

Тако је проведена исламизација Босне досељањем са запада и сјевера и преласком на ислам већине војничких села. То ће се доцније појачати досељавањем из Србије од 1804-1867 и нешто из Црне Горе.

Сеоба српских влашких племена значила је исто времено расап племенске организације, јер су изbjеглице и у Далмацији и у Војној Граници смјештени према потреби и могућности. Да наведемо само један случај: У изbjегличком логору у Оточцу 1686 било је двојица Прибићевића Иван и Јован и очевидно су насељени у Главичане и ако је Бунић освојен исте године, јер никдје на другом мјесту нема сељака Прибићевића. Ово растуривање српских племена дало је повода дру Прелогу, да створи закључак да су Срби у Крајину доселили. До извјесне мјере овај је закључак тачан, с том разликом, што су Срби из Крајине најприје отселили у Далмацију и Лику па се опет враћали натраг

у Крајину, али сада појединачно и различитим путема. Неимање солидарности код Срба у Крајини вјеројатно потиче од овог растуривања старих племенских организација прије 250 година.

Још једну пошљедицу имала је ова сеоба: увођење сталних презимена. И у млетачкој Далмацији и у аустријској Војној Граници презимена су се регистровала и нису се могла мијењати. Да су се дотле презимена мијењала по оцу свједочи и Стојан Јанко-вић, чији се отац зове Јанко Митровић. Има разлике и у изговојору као на примјер у Војној Граници Вранешевић а у Босни Врањешевић, онамо Рајшић а овамо Рашић, јер је регистрација кочила еволуцију у изговојору.

Према броју ових хришћанских избјеглица и Аустрија и Млеци добили су од Турске и сувише мало земљишта, поврх тога још и слабо плоднога. Сеоба натраг у Крајину била је неминовна, с тим више што млетачка и аустријска управа није била боље од турске а у извјесним стварима још гора, нарочито млетачка. Гладна година 1715 представља почетак исељавања у већим сразмјерама. По граничарским извјештајима отселило је 2000 само војника у Сријем и Барању тај године. Од тада престају миграције од

истока на запад и од југа на сјевер, а почињу од запада на исток, изузимајући сеобе за ратова 1715-1718, 1735-1739 и 1788-1795. Крајина са десне обале Врбаса није никад селила на запад осим можда нешто из прњаворског среза 1737 са austriјском војском, а миграционе струје ишли су низ Врбас на сјевер, низ Укриш и Усору на сјеверо-исток и низ Лашву на исток.

Од растурања племенских организација сачували су се српски власи само на Влашићу (Имљани, Витовље, -Корићани), који и данас славе једну славу (св. Симеуна Богопримца) као и црногорска племена.

Католичких влаха није било с лијеве обале Врбаса а саси и Маџари, као раја нису никад селили.

Балтићи на Влашићу (Корићани) били су тамо прије па су и данас. Они су били балтације и као таки имали су берате. Наши сједовјечни документи разликују планину и гору (шуму). Планине су биле исгаше за стоку (сувати), а кад их је освајала шума, власи су је палили. Права гора била је прашума,, дрвеће у њима ницало, расло, сушило се и рушило без учешћа људске руке. Само су приступачнији окрајци служили сељацима за грађу. Иницијативом фра Владимира Матијевића подигло је село Корићани тужбу про-

гив државе за шуме на Влашићу, јер су имали ферман од турског цара на њих. То је било за Аустрије па се та парница вуче и дан дањи по судовима. Школо-
вани људи: министри, начелници и судије толико су се занијели у средњовјековну романтику да никоме не пада на памет да власи од султана не би примили тих шума да им их је он поклонио. Тада није било шумске индустрије у Турбету и према томе шума није престајала никакву вриједност. Са престанком бал-
тацијске службе Корићанци немају никаквих нарочитих праћа ни на испашу, јер је с престанком дужности престала и плата за вршење те дужности.

Петар Н. Гаковић